

Spoleczno-ekonomiczne przyczyny występowania nieodpłatnej pracy

Sociálno – ekonomické príčiny neplatenej práce

MATKIEWICZ Dariusz

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá doteraz nedostatočne preskúmaným problémom neplatenej práce s dôrazom na jej formu v podobe dobrovoľníctva. Dobrovoľníctvo ako ľudská činnosť, je relatívne dobre rozvinutá v podmienkach Poľska čo zvyrazňuje možnosť využitia týchto skúseností aj v iných ekonomikách. Zámerom príspevku je priblížiť aktuálne problémy dobrovoľníctva v Poľsku a ich možné riešenia ako aj využitie skúseností z rovoja dobrovoľníctva na Slovensku.

Abstract

The article deals with yet insufficiently researched the problem of unpaid work, with emphasis on the form of volunteering. Volunteering as a human activity is relatively well developed in terms of Poland which highlights the possibility to use this experience in other economies. The aim of this paper is approximately the current challenges of volunteering in Poland and possible solutions as well as the development of RTD use the experience of volunteering in Slovakia.

Badania nad kwestią występowania nieodpłatnej pracy, były prowadzone w latach 60-tych (określanych w Wielkiej Brytanii mianem volunteer boom) i 70-tych XX wieku, choć wzmianki można już zaobserwować pod koniec XIXw. - ufundowanie przez Williama Bootha w 1865r. Salvation Army (Armii Zbawienia). Obecnie na nowo podjęto próby zdiagnozowania nieodpłatnej pracy, w tym wolontariatu, pod kątem nie tylko wpływu na gospodarstwa domowe, ale również na całą gospodarkę i jej poszczególne sektory, w tym sektor publiczny. Czynnikiem potęgującym wzrost zainteresowania jest obecny kryzys, który potęguje i nasila prace nad poszukiwaniem alternatywnych form zatrudnienia, wzrostu mobilności społecznej, pomocy społecznej, wyrównywania szans, edukacji. Nieodpłatna praca, w tym wolontariat, wpisuje się praktycznie w każdą z polityk UE. (Europejskie Partnerstwo dla Wolontariatu, 2010)

Research on the issue of the prevalence of unpaid work were carried out in the 60's (known in the UK as volunteer boom) and 70 of the twentieth century, although mention can already be seen at the end of XIX century - founded by William Booth in 1865, the Salvation Army (Salvation Army). Currently on new attempts were made to diagnose unpaid work, including volunteering, not only in terms of the impact on households, but also to the whole economy and its various sectors, including the public sector. Factor which enhances the growth of interest, is the current crisis, which heightens and intensifies work to find alternative forms of employment, increased social mobility, social welfare, equal opportunities and education. Unpaid work, including volunteering, is part of virtually every EU policy. (European Partnership for Volunteering, 2010)

1 MOTYWACJA i MOTYWOWANIE

O tym, że jest to problem newralgiczny świadczy zaangażowanie UE i KE, poprzez nacisk na rządy państw członkowskich, na włączenie nieodpłatnej pracy do celów polityki gospodarczej i społecznej. Promocją takiego działania, które wpisuje się w politykę UE jest Europejski Rok Wolontariatu Propagujący Aktywność Obywatelską ustanowiony przez Radę Unii Europejskiej na rok 2011. Wraz z przypadającym w 2010 roku Europejskim Rokiem Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym oraz w 2012 roku Europejskim Rokiem Aktywności Osób Starszych i Solidarności Między Pokoleniami stanowi ciąg lat tematycznych poświęconych istotnym aktualnym zagadnieniom społecznym.

Ogólnym celem Roku Wolontariatu jest zachęcanie Wspólnoty, państw członkowskich, władz lokalnych i regionalnych do podjęcia wysiłków na rzecz stworzenia warunków sprzyjających angażowaniu się społeczeństwa obywatelskiego w wolontariat w Unii Europejskiej, wspieranie tych wysiłków – zwłaszcza poprzez wymianę doświadczeń i dobrych wzorców – a także do podjęcia wysiłków na rzecz większego wyeksponowania wolontariatu w UE (Decyzja Rady z dnia 27 listopada 2009 r.).

Poniższy referat naświetla społeczno-ekonomiczne uwarunkowania nieodpłatnej pracy i odpowiada na fundamentalne pytanie: Co nami kieruje przy podejmowaniu nieodpłatnych zajęć, dlaczego poświęcamy swój wolny czas i wykonujemy pracę, za którą nie otrzymujemy finansowego wynagrodzenia?

Badania nad aspektami nieodpłatnej pracy prowadzone w poprzednich latach były ukierunkowane na produkcję gospodarstw domowych a w głównej mierze skupiały się na wolontariacie. Ale pojęcie pracy, za którą nie otrzymujemy finansowego wynagrodzenia to nie tylko w/w kwestie. Praca nieodpłatna to każda czynność wykonana, którą wykonujemy zamiennie do pracy płatnej przynosząca spodziewane efekty lub za którą jednostki wykonujące czynności w ramach zatrudnienia otrzymują wynagrodzenie w formie materialnej. Wykonanie określonej czynności odpłatnie lub w ramach pomocy charytatywnie, nie tylko jest kwestią wyboru, sytuacji życiowej czy finansowej, w jakiej znajduje się osoba wykonująca czynność, ale również motywacji.

Motywacja jest określana, jako wewnętrzny stan umysłu i ciała (marzenia, życzenia, potrzeby i to, czym człowiek jest kierowany), który pobudza daną osobę i skłania ją do podejmowania działania. Motywacja wewnętrzna znajduje odbicie w czterech stanach psychologicznych obrazujących nastawienie danej osoby do wykonywania zadania (Profesjonalne zarządzanie 2007):

1. Znaczenie – zalety danego zadania lub zajęcia; wartość lub znaczenie misji, będące siłą napędową danej osoby;
2. Kompetencja – wiara we własne zdolności umiejętnego realizowania danego zadania lub zajęcia;
3. Samookreślenie – swoboda postępowania, autonomia i możliwość dokonywania wyborów, inicjowania, podtrzymywania i regulowania własnych działań w dążeniu do wykonania zadania;
4. Wpływ – stopień, w jaki dana osoba może oddziaływać na strategiczne, administracyjne albo inne wyniki pracy; poczucie osiągnięć związanych z własnymi celami. (Motywowanie pracowników. Teoria i praktyka 2008)

Zakładając, że motywacja do wykonywania nieodpłatnej pracy jest inna niż pracy płatnej, przede wszystkim, dlatego że nie otrzymuje wynagrodzenia wymienia się trzy typy motywacji:

1. Motywacja egocentryczna – człowiek pomaga, dlatego że czerpie z tego korzyści lub w ten sposób chce stworzyć pomyślny dla siebie układ okoliczności zewnętrznych. Mogą to być zarówno korzyści osobiste, jak również chęć zabezpieczenia się przed niepożądanymi dla niego ewentualnościami.

2. Motywacji empatyczna – człowiek pomaga innym, bo w ten sposób zmniejsza lub niweluje przykre stany napięcia, jakie wywołuje w nim widok osoby cierpiącej.
3. Motywacja normatywna – wynika ona z internalizacji (uwewnętrznienia) norm moralnych i dążenia do zachowania zgodnego z tymi normami, czyli wypełniania obowiązków, jakie są w nich zawarte.

Według Caldiniego¹ głównym motywem zachowań prospołecznych jest realizacja określonego celu:

1. Dla własnego dobra (np. uzyskać korzyści materialne),
2. Aby podwyższyć swoją pozycję społeczną i zdobyć aprobatę,
3. W celu zarządzania własnym wizerunkiem (samoocena w oparciu o działania oraz to, jak postrzegają nas inni),
4. By w ten sposób radzić sobie z własnymi emocjami i nastrojami (redukcja napięcia emocjonalnego). (Wyszyńska 2008)

Trzy główne determinanty podejmowania działań dobrowolnych na rzecz dobra wspólnego w naukach ekonomicznych to traktowanie nieodpłatnej pracy, jako normalnego sposobu konsumpcji, jako sposobu zwiększania dochodów oraz poprzez odwołanie się do poczucia moralnej obligacji ludzi proszonych o pomoc przez organizacje.

2 SPOŁECZNO-EKONOMICZNE MOTYWY

Aby móc określić motywy społeczno-ekonomiczne występowania nieodpłatnej pracy należy przyjąć założenia, które pozwolą wyeliminować czynniki zakrzywiające prostą istotę przemysłów nad tą kwestią. Takim czynnikiem są aspekty psychologiczne podejmowania działań non profit.

Zastosowanie metody jakościowych z wykorzystaniem wywiad, sondażu i ankiety do badań motywów podejmowania nieodpłatnej pracy uwzględnia możliwie dokładne i realne przyczyny. Wyniki prowadzone przez CBOS wskazują, że w różnych grupach społecznych (bogaci i biedni, wykształceni, aktywni zawodowo) występują różne lub z różnym nasileniem, przesłanki występowania nieodpłatnej pracy. (CBOS 2010)

Wielu z nas wykonuje prace w ramach funkcjonowania gospodarstwa domowego, pomocy rodzinie znajomym nie zastanawiając się nad istotą i przyczyną – robimy to: bo tak chcemy, bo tak trzeba, bo nie wypada nie pomóc. Impuls i odruch kieruje poczynaniami.

Istnieją też inne przyczyny działań, które podejmowane są w pełnej świadomości – te są planowane i przynoszą korzyści pośrednie lub w przyszłości.

Choć bodźce płacowe wciąż odgrywają najważniejszą rolę w motywowaniu do pracy, a zgodnie z hierarchią potrzeb Masłowa, potrzeby wyższego rzędu, jak samorealizacja, pojawiają się, gdy zostaną zaspokojone potrzeby podstawowe, to istnieje grupa motywatorów pozapłacowych, które powodują, iż ingerujemy się w pracę nieodpłatną, charytatywną.

Przyczyny są różne i możemy je sklasyfikować według dziedziny funkcjonowania człowieka takich jak: ekonomia, socjologia, psychologia, polityka, tożsamość religijna. Wiele z czynników można zakwalifikować jednocześnie do kilku grup, jak choćby praktyki studenckie w hospicjach, szpitalach.

W Polsce jak w wielu innych krajach, w których dominowała gospodarka centralnie planowana (byłego RWPG) z powodu braku podstawowych dóbr szczególnie w latach 70-tych i 80-tych, wiele gospodarstw domowych, aby zrekompensować niskie płace i brak

---

1

¹ Robert B. Cialdini profesor psychologii Uniwersytetu Stanowego w Arizonie, zajmującym się psychologią społeczną

niekiedy podstawowych produktów we własnym zakresie zaspokajało swoje potrzeby. Rozwinęły się ogrody działkowe, które były miejscem nie tylko uprawy warzyw i owoców, ale również spotkań towarzyskich, odpoczynku. Te formy zaradności przetrwały do obecnych czasów. Ich główną przyczyną występowania jest niskie wynagrodzenie na poziomie (GUS), które wręcz zmusza do podejmowania działań, pozwalających odciążyć wydatki gospodarstw domowych.

Teoretycznie prace te można by zrealizować korzystając z usług firm lub osób specjalizujących się w ich wykonywaniu, lecz w praktyce w większości jednostek jest to niemożliwe lub w znacznym stopniu utrudnione, zarówno ze względów organizacyjnych jak i finansowych.

Zwiększająca się konsumpcja, chęć posiadania i spełniania potrzeb niekoniecznie tych podstawowych – wyższego rzędu, powoduje, że w gospodarstwach o niskich dochodach lub o dochodach niepewnych często istnieje sytuacja braku środków na dobra, do wytworzenia, których nie jest potrzebna specjalistyczna wiedza i narzędzia a w szczególności zaliczane do usług (Zalega T. 2008).

Czynnikiem ułatwiającym podejmowanie prac w ramach własnego gospodarstwa domowego jest postęp technologiczny. Dostępność narzędzi i materiałów, ich przystępna cena oraz wiedza z zakresu ich wykorzystania, powoduje, że częściej i chętniej decydujemy się sami wykonać prace, np. malowanie pomieszczeń, koszenie trawników, pieczenie ciast itp. Nieocenionym narzędziem – kopalnią wiedzy jak wykonać poszczególne czynności, zarówno w formie poradników tekstowych jak i multimedialnych jest Internet. Zamieszczane na stronach firm oferujących produkty lub sklepów wirtualnych i realnych a także dedykowane serwisy internetowe zawierające filmy (YouTube.com, Wrzuta.pl, Spryciarze.pl), które przedstawiają krok po kroku jak wykonać daną czynność, są znaczącym bodźcem zachęcającym do wykonywania prac w we własnym zakresie.

Dostępność, przy stabilnej pracy i płacy, kredytów hipotecznych i konsumenckich, powoduje uszczuplenie dochodu rozporządzalnego poprzez spłacanie rat, w związku, z czym, w ramach oszczędności, decydujemy się część prac wykonać we własnym zakresie. Te czynności, które wcześniej wykonywały zatrudnione przez nas osoby lub zlecane przedsiębiorstwom, staramy się zrobić sami. Wspólne sprzątanie, gotowanie, drobne roboty naprawcze, pomoc dzieciom w nauce, opieka nad osobami starszymi w rodzinie. Powyższe prace mają podłoże zarówno ekonomiczne jak i społeczne. Pomagając sobie w tych czynnościach zacieśnia się więzy rodzinne, kształtuje postawy obywatelskie, uczy młodsze pokolenie otwartości na problemy ludzkie oraz w znacznym stopniu odciąża budżet domowy.

Zdobycie praktyki przez studentów, wymóg i chęć praktycznej nauki zawodu i dzięki temu zrozumienia procesów i zagadnień, omawianych na uczelni w trakcie wykładów. Możliwość pracy w warunkach rzeczywistych, wykorzystanie specjalistycznego sprzętu a przy okazji zdobycie tak potrzebnego w przyszłości stażu.

Współpraca z instytucją, posiadającą wysoką markę, znaczącą pozycję na rynku krajowym lub globalnym – podnosi wartość CV w części „doświadczenie zawodowe” oraz pozwala na zdobycie rekomendacji zawodowej.

Bezrobocie, wysokie wymagania dotyczące nowych pracowników a w szczególności wymóg posiadania doświadczenia zawodowego powoduje, że podejmujemy się prac w instytucjach nie otrzymując za nie wynagrodzenia.

Chęć lub konieczność zmiany kwalifikacji zawodowych również przyczynia się do angażowania w pracę nieodpłatną. W dobie silnej konkurencji, konieczności dostosowania produkcji do wymogów klienta, przekwalifikowanie lub dywersyfikacja przychodu jest warunkiem koniecznym i niezbędnym do dalszej egzystencji.

Do społecznych przesłanek występowania nieodpłatnej pracy zaliczymy te, które oddziaływać będą na sferę wzajemnych stosunków międzyludzkich, określonych relacji i schematów interakcji w społeczeństwie.

Wzmocnienie więzi rodzinnych poprzez opiekę nad członkami rodziny zarówno starszymi jak i chorymi, przygotowywanie posiłków, zakupy. Pomagamy rodzinie także z moralnego obowiązku, przywiązania, tradycji.

Zacieśnienie więzi, wzmacnianie zaufania i szacunku, wyrabianie postaw prawidłowego rozwoju dzieci poprzez pomoc w nauce należy do ważnych aspektów pracy na rzecz poprawy funkcjonowania gospodarstwa domowego i jego członków.

Chęć pozostawienia po sobie śladu, tworzenia z myślą o przyszłych pokoleniach w realizacji takich projektów jak Wikipedia, tworzeniu wolnego oprogramowania typu Linux. Open Office, GNU itp.

Powrót do społeczeństwa, normalnego świata, poprzez wykonywanie prac nieodpłatnie, jako element resocjalizacji i kształtowania charakteru i postawy obywatelskiej. Możliwość społecznego zaangażowania, wpływu na rzeczywistość, poprawy stanu środowiska naturalnego powoduje, iż angażujemy się takie projekty jak „Sprzątanie świata” organizowane w Polsce przez Fundację Nasza Ziemia. Praca na rzecz bezpieczeństwa obywateli w powołanych do takich działań instytucji – Ochotnicza Straż Pożarna, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe. Daje możliwość realizacji swoich zainteresowań, spełnienia się w ratowaniu życia i mienia ludzi będących w potrzebie. Zdobywanie kapitału zaufania społecznego znajduje się w sferze motywatorów podejmowania pracy społecznej, charytatywnej. Kapitał taki może być wykorzystany, jako atrybut w kreowaniu wizerunku np. w wyborach samorządowych. Dzielenie się swoją wiedzą i doświadczeniem, choć też stanowi formę kreowania pozycji jednostki, jest też silnym przyczynkiem do aktywnego udziału w bezpłatnej edukacji. Pomoc taka może również przynosić wymierne efekty ekonomiczne, np. doradztwo przy wypełnianiu wniosków o dofinansowanie w ramach środków pomocowych z funduszy strukturalnych UE. Zorganizowane formy nieodpłatnej pracy takie jak wolontariat, za motywy swojego działania przyjmują: szukanie bezpieczeństwa, poczucie własnej wartości, miłość i miłosierdzie wobec innych osób a nawet możliwość zdobycia zaufania i przyjaźni (Tokarski Zb. 2008).

Jednym z motywatorów do podejmowania działalności wolontariackiej jest aspekt towarzyski a dokładniej chęć poznania innych ludzi. Poprzez działalność społeczną, charytatywną jesteśmy włączani w nowe sieci zależności czy sieci znajomych. Poznanie np. aktora, dziennikarza, osobistość świata nauki lub rozrywki jest w życiu codziennym praktycznie niemożliwa i to nie tylko ze względów geograficznych, ale i społecznych. Natomiast w ten zinstytucjonalizowany sposób jesteśmy w stanie poznać większą liczbę osób, których normalnie w życiu byśmy nie spotkali. Do tych elementów dodać należy dbanie o dobro społeczne, chęć pomocy ludziom, zwierzętom, dobrom kultury, do których zalicza się pomniki, cmentarze, parki. Często charakter pracy tych jednostek jest ukierunkowany nazwą lub statusem, programem działania. W Polsce prym wśród instytucji non profit jest działająca od 1993r. Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy. Jest ona największą pozarządową organizacją charytatywną w Polsce, której od początku istnienia, jej głównemu założycielowi Jurkowi Owsiakowi, przyświecał jeden zasadniczy cel: ratowanie życia wyposażając publiczne szpitale dziecięce w wysoce specjalistyczny, nowoczesny sprzęt medyczny. Fundacja WOŚP kupuje sprzęt dla oddziałów kardiologicznych, neonatologicznych, onkologicznych, nefrologicznych, a także oddziałów dzieci młodszych i intensywnej terapii. Najstarszą polską organizacją humanitarną jest Polski Czerwony Krzyż (PCK), będąca członkiem Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy. Zajmuje się udzielaniem pomocy humanitarnej w czasie klęsk i wojen, pomocą socjalną, nauką pierwszej pomocy, prowadzeniem zabezpieczeń medycznych imprez masowych,

propagowaniem idei honorowego krwiodawstwa, rozpowszechnianiem znajomości międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych. CARITAS Polska jest jedną z największych organizacji charytatywnych działających w Polsce, jak i na świecie. Udziela ona pomocy doraźnej i długofalowej, materialnej i finansowej osobom bezrobotnym, bezdomnym, chorym, starszym, dzieciom z rodzin ubogich a także imigrantom i uchodźcom. Caritas udziela również pomocy humanitarnej ofiarom wojen, kataklizmów i nieszczęść naturalnych poza granicami Polski.

Na świecie najbardziej znaną organizacjami wolontariackimi jest Wikipedia, Greepeace, Amnesty International.

Použitá literatúra

1. BŁASZCZAK-PRZYBYCIŃSKA I., Produkcja gospodarstw domowych, jako czynnik dochodotwórczy, SGH w Warszawie, Warszawa 2008
2. BOGUSZEWSKI R., Działalność społeczna Polaków, CBOS, styczeń 2010
3. DECYZJA Rady z dnia 27 listopada 2009 r. w sprawie Europejskiego Roku Wolontariatu Propagującego Aktywność Obywatelską (rok 2011) (2010/37/WE).
4. KOPERTYŃSKA M.W., Motywowanie pracowników. Teoria i praktyka. PLACET, Warszawa 2008
5. ŁADA A., KUCHARCZYK J., MAKOWSKI G., PAZDERSKI F., Europejskie Partnerstwo dla Wolontariatu, Instytut Spraw Publicznych, 2010
6. QUINN R., FAERMAN E., THOMPSON M.P., MCGRATH M.R., Profesjonalne zarządzanie, PWE, Warszawa 2007
7. REZOLUCJA Parlamentu Europejskiego z dnia 22 kwietnia 2008 r. w sprawie roli wolontariatu w kształtowaniu spójności gospodarczej i społecznej (2007/2149 (INI)) (2009/C 259 E/02)
8. WYSZYŃSKA M. (2008), Źródła i motywy zachowań prospołecznych w: Bury P., Czajkowska – Ziobrowska D. (red.), Edukacja bez granic – mimo barier., Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2008
9. TOKARSKI ZB., Wolontariat w Polsce, Wydawnictwo WSH-E w Łodzi, Łódź 2008

Kontaktne údaje

mgr Dariusz Matkiewicz
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
10 – 723 Olsztynie
Polsko